

En Episode af Edsaflæggelsens Historie.

Af Troels G. Jørgensen.

Rettens Pleje var i vore middelalderlige Landskabslove helt grundet paa Brugen af Ed og i Skaanske Lov fra omkring Aar 1200 tillige paa Brug af Jernbyrd. Gennem Eden knyttes det bekræftede Udsagn sammen med den sværgendes Livshaab. Han giver Afkald paa Guds Hjælp i sit Liv, hvis hans Udsagn ikke er sandfærdigt, og erkender sig hjemfalden til Guds Fordømmelse, hvis han sværger falsk. Naar Ed er aflagt, skønnes der derfor at være tilvejebragt saa stor Sikkerhed for Udsagnets Sandhed, at Retsafgørelserne tør bygges derpaa. Kun den gamle Jernbyrd kunde føre endnu et Skridt nærmere til Visheden. Naar det gloende Jern havde kunnet taales uden Skade for Haand eller Fod, var der nemlig ligefrem opnaaet en guddommelig Tilkendegivelse af, at Udsagnet havde været sandt. Kort efter Skaanske Lovs Fremkomst hedder det imidlertid i Valdemar II's Jernbyrdsforordning: »Paven har forbudt alle kristne Mennesker Jernbyrd«, og Forordningen hjemler derfor andre Bevismidler. Ogsaa overfor Edens Anvendelse i Retsplejen saavel som andetsteds, derunder som Løfteed, har Kirken gennem Tiderne tilkendegivet Mishag eller dog Tilbageholdenhed.

Hvis det lod sig overholde, at Edsaflæggelse kun blev sat i Forbindelse med de mest betydningsfulde Begivenheder og Afgørelser i det menneskelige Liv, kunde det maaske være anderledes. Men Retslivet og den offentlige Tjeneste tilegnede sig Eden som en særlig kraftig Garanti for Sanddruhed og loyal Handlemaade og tillige som en

Garanti, der uden stort Besvær lod sig stille paa Benene, og brugte den derfor til Overmaal. Den gammeldags Retspleje, der bestaar i, at Parterne aflægger Ed og faar Tilslutning af Tillidsmænds Ed, er nemt tilvejebragt og ogsaa ret betryggende, saa længe Eden har Magt over Sindene. Men jo oftere Hverdagen bruger den, des mindre er dens Magt. Hvor det drejer sig om smaa Anliggender, føles det uforholdsmæssigt at føre Kirken ind i Tingstuen for at rette den stærkest tænkelige Appel til Ansvarsfølelsen ledsaget af den alvorlige Straffetrusel, og Følgen af, at man har vænnet sig til det, er, at hvor Edsaflæggelsens Højtidelighed skulde vise sin Magt til at overvinde den sværgendes Selvinteresse, viser det sig let, at denne Magt er undergravet. Disse Betragtninger grunder sig allerede paa Retslivets Erfaringer. Stemmende hermed udtaler F. V. Andersen i Kirkeleksikon for Norden (Artiklen Ed): »Under Forudsætning af en samvittighedsløs Øvrighed kan Eden fra sin høje Stilling synke ned til at blive et Værktøj for en ideforladt Tjeneste, en magelig Genvej til Opnaaelse af et maaske ganske ubetydeligt Retsformaal.« Et rent kirkelig begrundet Krav kan tænkes rettet paa saa vidt muligt at friholde det religiøse fra at blive benyttet som et Hjælpe middel for den borgerlige Lovgivning (Ordet »ja, ja, nej, nej; men hvad der er over dette, er af det onde«), og en kirkepolitisk Begrundelse for det samme ligger deri, at der ved Edens Misbrug kan klæbe Misligheder for Kirkens Anseelse.

At Brugen af Ed efter vor Lovgivning er trængt stærkt tilbage i dette Aarhundrede, er sikkert og ligeledes, at dette har haft varm Tilslutning fra kirkelig Side, selv om det ikke kan godtgøres, at Sagen er rejst fra denne Side. Først kan nævnes Lov Nr. 60 af 26. Marts 1909, der ombyttede den almindelige Løfteed med Erklæring paa Tro og Love eller paa Ære og Samvittighed; dernæst Bortfaldet ved Retsplejelovens Ikrafttræden den 1. Oktober 1919 af Anvendelsen af den kirkelig prægede Formaningstale ved

Aflæggelse af Ed i Retten; endelig den ved Tillægslov Nr. 300 af 30. Juni 1922 truffene Bestemmelse om, at Vidner og Syns- og Skønsmænd ikke paa et blot Forlangende af Parterne skal bekræfte deres Udsagn med Ed, men kun naar Retten finder det paakrævet. Førstnævnte Lov, der skyldes et privat Forslag (Poul Svejstrup), indførtes med Paaberaabelse af Religionsfriheden, og det samme gælder Retsplejelovens i § 187 hjemlede Adgang for Vidner til at kræve Ombytning af Ed med en højtidelig Erklæring. Formaningstalens Bortfald, kan man sige, er et halvt Skridt til Bortfald af den religiøse Ed, og Loven af 1922 er et klart Udtryk for Bestræbelsen for at undgaa overflødige Eder; at Parterne kunde frafalde Edsaflæggelse, var allerede tidligere antaget. Fra Rigsdagsforhandlingerne om Løfteedsloven kan anføres en Udtalelse fra Sognepræst K. Bjerre (Folketingstidende 1904/05 Sp. 2522): »Det er efter min Mening meget vigtigt, om vi kunde komme bort fra at betragte Kristendommen som en Slags Overpolitimester. ... Anvendelsen af Religionen til at forskrække Folk med bibringer jo Folk den Forestilling, at Kristendommen er en Slags Overpoliti.« Under en tidligere Behandling af Retsplejeloven havde han i Tinget indbragt en Resolution af et Præstekonvent, der henstillede at komme helt bort fra den religiøse Ed eller i alle Tilfælde faa Edsformularen forandret.

I Traad med det fremsatte almindelige Synspunkt falder de Meddelelser, der er Emnet for denne Opsats; mere specielt vil de tilføje Træk til Billedet af Christian VI's Bestræbelser i kirkelig Interesse. De paagældende Aktstykker, der i Rigsarkivet er lagt ved Akterne vedkommende Lovrevisionskommissionen ifølge kgl. Resol. 11. Oktober 1737 (1737—46) V 6 Nr. 1 c og 2, har ikke fundet Omtale i Edv. Holms Værk under Christian VI (1894), men er derimod i Korthed omtalt i Dr. Holger Rørdams »Historiske Samlinger og Studier vedrørende danske Forhold og Personligheder især i det 17de Aar-

hundrede«, 4. Bind (1902) under »Bidrag til Historie-skriveren Andreas Hojers Levned«, Side 509—513.

Under 14. Oktober 1735 udgik der en kgl. Ordre til Justitiarius i Højesteret Thomas Bartholin, Professor, kgl. Historiograf Andreas Hojer og Højesteretsassessor Christian Bagger anlangende nøje at gennemgaa de Steder i den danske og norske Lov som og Forordninger, hvori Eder højst er nødvendige, og hvor de kunde menageres, samt hvor alle i Svang gaaende Intriger ved Eders Aflæggelse kunde forekommes. I Motiveringen udtaler Kongen, at han har maattet fornemme, hvorledes saavel udi Rettergangssager som ellers skal indløbe stor Misbrug med Eders Aflæggelse. Det udvikles, at mange, der indstævnes som Vidner, er uvidende og ved deres manglende Forstaaelse forledes til at aflægge urigtige Eder, og at vel andre mod bedre Vidende aflægger usandfærdige Vidnesbyrd. Kongen er da faldet paa de Tanker ikke alene at se saadanne til Guds Fortørnelse skadelige Eders Aflæggelse hæmmet og afskaffet men endog, at Eder baade inden og uden Retten i allermindste Maade og ikke uden i højst fornødne Tilfælde blev brugt. I Ordre af 9. Marts 1736, hvormed fulgte en til Kongen rettet længere tysk Skrivelse uden Dato eller Underskrift, præciseres Ønsket om formulerede Forslag til fornødne Ændringer, og den 9. Maj s. A. meddeles det, at det teologiske Fakultet er anmodet om at afgive Betænkning om Edsformanings-talens Affattelse. Den tyske Skrivelse, der har Overskriften: »Unmassgeblicher Vorschlag zu Verhütung des Misbrauchs der allerheiligsten Nahmens Gottes in unnötigen Eyden«, drager til Felts mod ufornøden Brug af Eder dels i Almindelighed, dels med Fremdragen af konkrete Lovbestemmelser, og den taler endvidere om »das liederliche Fluchen und Schwören, die erschreckliche Betheuerungen, wodurch die dänische Nation sich vor vielen andern recht signalisiret.« Med Hensyn til det sidstnævnte Misbrug var den gældende Ret nu ikke uden Vaaben.

Danske Lovs 6—2 handler »om Sværen og Banden« og anviser forskellige korrigerende Forholdsregler, der naar op til Gabestokken i Købstæderne og Anvendelse af Vand- og Brødstraf i Landsbyerne. De udførlige Regler i 2—9—8 m. v. om Kirketugt er bl. a. anvendelige paa »idelig Sværen og Banden, Guds Ords Skiemt og Misbrug i Omgængelse.« Skriftets Forfatter, der er bekendt hermed, foreslaar en Indskærpelse af Reglerne, Paalæg til Præster og Skolemænd om at holde Formaninger og Udgivelse af en Forordning, der kan tilkendegive Kongens Mishag ved Banden og Sværgen og udstede et Forbud derimod. Det Hverv, der var tildelt Kommissionen, angik imidlertid kun Lovgivningens Regler om Eder, og hertil begrænsede Kommissionens Flertal sig. Rørdam oplyser, anf. St. S. 512, at Hojer havde udarbejdet et udførligt Udkast til en Betænkning, som Bartholin og Bagger ikke kunde gaa ind paa. Den 1. April 1737 døde saa Bartholin, og Betænkningen, der underskrevet den 27. s. M. af Hojer og Bagger paa egne og Bartholins Vegne, oplyser paa en Række Punkter om Hojer'ske Særstandpunkter. Med sin store kirkelige Interesse og efter sin aktive Natur havde Hojer været opsat paa at faa noget ud af Opgaven, og han vilde gerne slutte op om den tyske anonyme Skrivelse; om Ophavsmanden til denne kan heller ikke Rørdam give nogen Oplysning. Sin Opposition mod de to Kollegers konservative og forsigtige Standpunkter ledsager Hojer flere Gange med ret skarpe Bemærkninger om Forhold og Tilstande.

Betænkningen gennemgaar først en Række Artikler i D. L. Dennes 1—4—3 bestemmer, at de to Mænd, der har forkyndt Stævning for Sagsøgte paa hans Bopæl, skal møde paa Hjemtinget og under Ed vidne at have udført Tilstævningen. Den tyske Skrivelse havde her foreslaaet helt at gaa over til Brug af skriftlig Stævning, der faar Paategning om Forkyndelsen af Kaldsmændene, hvis personlige Møde derved bliver overflødigt, naar Sagsøgte ikke rejser

speciel Indsigelse. Hojer sluttede sig hertil (det er iøvrigt noget usikkert, om han tænkte sig en Paategning eller en selvstændig Udfærdigelse) og kunde henvise til Art. 4, der allerede kendte Reglen om Paategning, naar Retten har udfærdiget Stævningen; Art. 6 havde ogsaa fuld Menedsstraf for Misligheder ved Paategninger, og tilbage var saa kun Vanskeligheden ved at skaffe egnede (skrivekyndige) Folk til at udføre Hvervet, og den kunde efter hans Mening overvindes. »Bekostningen kunde blive nogle faa Skillinger næppe mere end en Bonde anvender i Øl, Brændevin etc. paa sine Kaldsmænd, naar de skal rejse til Tinget for at afhjemle Kald og Varsel.« Ordningen fandtes i Slesvig og Holsten samt i Sverige, hvis Naturforhold svarer til Norges. Han slutter sin Udvikling saaledes: »At der ved disse Afhjemlingseder er sket stor Misbrug er ganske vitterligt og kunde letteligen bevises. Jeg vil imidlertid ej herpaa alene bygge mine alleru. ringe Tanker, men paa den almindelige Kristendoms Pligt, at vi ej bør bruge Guds Navn forfængeligen i. e. uden Fornødenhed, og paa den almindelige Naturens Lov og Thesi Theologiæ etiam naturalis, at Ed ej bør tillades, hvor der er andre Udveje til at faa Sandhed udfunden og stadfæstet.« Bartholin og Bagger frygtede praktiske Vanskeligheder og en Afslappelse i Ansvarsfølelsen og kendte ikke noget til Misbrug. Deres Forslag, at tilføje, at Ed bortfalder, naar Sagsøgte møder selv eller ved Fuldmægtig og tilstaar Stævningens Rigtighed, synes ikke at føre væsentlig ud over Art. 1, hvorefter Sagsøgte paa lignende Maade kan frafalde, at der overhovedet gives ham Stævning; deri skulde synes at ligge, at der ogsaa kan gives Afkald, naar Stævning er forkyndt. Forskellen vil komme frem ved Sagsøgtes Udeblivelse og derved, at den mødende Sagsøgte ikke kunde forholde sig passiv til Spørgsmaalet om Lovligheden.

I 1—7—2, hvorefter der afkrævedes Tinghørerne, de saakaldte Stokkemænd, Ed hvert Aar, naar de opnævnes,

foreslaas tilføjet, at Eden kun skal ske en Gang i hvers Livstid.

Efter 1—10—1 skulde nogens Forfald paa Tinge som Sagsøger eller Sagsøgt bekræftes med Ed af en mødende; i Stedet derfor foreslaas det at kræve Forfaldet bevisliggjort for Dommeren uden Angivelse af Maaden.

1—13—4 tillod Vidneforklarings Afgivelse i Hjemmet i Tilfælde af Sygdom eller andet Forfald; to lovfaste Mænd, som havde paahørt Forklaringen, skulde da fremføre den paa Tinge under deres Ed. Man fandt, at denne Edsaflæggelse kunde undlades, naar Parterne ikke forlangte den, da begge Mænd maatte antages udmeldt til Hvervet med Parternes Samtykke.

I 1—13—28 er »Tingsvidne« defineret som edeligt Vidne af Tingmænd eller Stokkemænd, men »da Praksis nuomstunder paa de fleste Steder er, at Tingmænd eller Stokkemænd ej ved Tingsvidne aflægger nogen Ed«, foreslaar Kommissionen at lade Ordene »med deres Ed« udgaa. Attester til Retsprotokollen med Beviskraft for denne maa da antages at være traadt i Stedet for Tingsvidne om, hvad der foregik paa selve Tinget.

2—3—8 paalagde den, der skulde indvies til Præstembedet, at aflægge Ed paa hverken selv eller ved andre at have budt, givet eller lovet nogen Gave for at bekomme Kaldet. Fdg. 23. Oktobet 1700 om Vocation til Præstembedet havde nærmere uddybet Lovens Regel. Kommissionen erklærer her at maatte afholde sig fra nogen Betænkning, da der nylig var udgaaet et Rescript derom. Ved Rescripterne af 25. Januar og 22. Marts 1737 var den gældende Ret nemlig blevet indskærpet, og Kongen havde altsaa for saa kort Tid siden taget sit Standpunkt, at Kritik maatte forstumme.

2—9—4 paalægger Præstens Medhjælper ved sin Udnævnelse af aflægge Ed paa Overholdelse af sine Pligter. Det foreslaas i Stedet at lade Præsten give ham en alvorlig Formaning.

5—2—60 overlod den i et Fællig efterlevende med sin Ed at fastslaa, hvor meget der er indført i Formuefælliget i det Tilfælde, at den, som drog ind i Fælliget, havde forsømt at gøre rigtig Fortegnelse og derefter var død. Reglen foreslaas ændret til at paalægge den efterlevende at bevisliggøre, hvor meget der var indført. Denne Ændring forandrer en Bevisfordel (Ed paa Grund af den andens Forsømmelse) til en Bevisbyrde og den foreslaaede Tilføjelse »eller og tage Skade for Hjemgæld« synes ikke træffende.

5—2—88 henviste til Sigtelsesed af rette Vedkommende til Fastsættelse af Tabets Størrelse, naar nogen egenmægtig har skaltet og valtet med et Dødsbo. Det foreslaas, at denne Ed ikke skal aflægges uden efter Dommerens foregaaende Eragtning.

6—9—15 bestemte, at Stimand, der ikke er grebet paa fersk Gerning, med Ed kan værgе sig mod Sigtelse for at have saaret nogen og desforuden lovlig bør bevise, at han ikke var paa det Sted, hvor Gerningen er sket. Man siger her, at den Sigtede uden Eds Aflæggelse bør være fri for Tiltale, naar han lovlig bevise, at han ikke var paa Stedet. Man vil aabenbart gøre saa ringe Forandring som muligt i denne Artikel, hvis Bevisfordeling ikke stemmer med moderne Ret.

6—13—4 om Benægtelsesed overfor beligget Mø eller Enkes Sigtelse og derpaa grundede Krav om Ægteskab var nylig ændret ved Fdg. 5. Marts 1734 om Besvargelse og det deraf paastaaende Ægteskab, men ikke med Hensyn til Anvendelse af Ed, saa derom gøres ingen Indstilling.

I 6—14—12 paalægges det Kvægejeren af aflægge Ed paa, at hans Kvægs Indtrængen paa anden Mands Ager eller Eng var uden hans Vilje og Vidende; ved Siden heraf paalægges det ham at betale Skaden. Man bemærker her, at naar Skaden betales, bør Ed ikke kunde kræves. Lignende Forhold ved Art. 15.

6—14—15 paalægger den, der bygger paa anden Mands Grund, at rette for sig og borttage, hvad der var bygget. Forsaavidt det paalægges ham at aflægge Ed paa, at han mente, at Grunden var hans egen, udtaler Kommissionen, at den forurettede formentlig kunde være fornøjet, naar den skyldige godvillig retter for sig.

I de tre sidste Tilfælde kunde det synes, at Edens Aflæggelse var en vilkaarlig paahængt Overflødighed, men den havde den Opgave at fri Retsbryderen for Bøden 40 Lod Sølv for Vold og Hærværk. Da den foreslaaede Ændring kun har Erstatningsspørgsmaalet for Øje, synes den ikke at være af reel Betydning.

Alt ialt var det for Lovbogens Vedkommende ikke nogen stor Høst, Kommissionens Gennemgang havde bragt, enkelte Forslag havde dog kunnet gøres.

Til Lovbogens Indhold hørte ogsaa Edsformanings-talen, og som anført angik Befalingen af 9. Maj 1736 ogsaa Tilvejebringelsen af en ny Formular hertil. Talen, der altsaa paa Forhaand var skønnet uegnet, ses første Gang at være trykt i 1605. Den har sin Plads bag i Lovbogen og er saalydende:

»Hvert Menniske, som vil svære nogen Eed, skal opløfte tre Fingre, som ere: Tommelfingeren, Pægefingern og den middelste Finger. Ved den første Finger, som er Tommelfingeren, forstaaes Gud Fader, ved Pægefingern Gud Søn, ved den tredie Gud den Hellig Aand. De andre to smaa Fingre bøjer hand need i Haanden. Den eene betyder Menniskens ypperlig Siel, som ligger skylt udi Mennisken: Den femte og minste Finger betyder Legemet, ligesom det der er lidet og ringe at agte imod Sielen. Ved den gandske Haand betydte een eeneste ævig og almægtig Gud og Skaber, som haver skabt Mennisken og alle Creature i Himmelen og paa Jorden. Hvilket Menniske, der nu er saa Ugudelig, fordærvelig og sig selv saa fiendsk, at han svær een falsk Eed, eller ikke holder den Ed, som er soren, hand synder i saadan Maade, ligesom hand kunde saa sige: Om jeg svær falskelig, da straffe mig Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand, at Guds den himmelske Faders Skabelse, der hand skabte mig og alle Mennisker efter sit Bil-

lede, dertilmed al hans faderlig Godhed, Naade og Barmhertighed, komme mig ikke til Gavn, men at jeg som een motvillig haardnakket Overtræder og Synder bliver straffet evindeligt udj Helvede. Item hvilket Menneske, der svær falskelig, eller ikke holder den soren Eed, hand taler, ligesom han vilde sige: Som jeg svær falskelig, saa straffe mig Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand, at Guds Søns, vor Herris Jesu Christi, ydmige Manddoms Annammelse og hans kostelige blodige Sved og Uskyldige bittre Pine, hans hellige, dyrebare Blod, som blev udgydet for Menniskens Synder, hans forsmædelige Død, hans underlige Opstandelse, hans herlige, vældige Himmelfart, og alt det, som Jesus Christus vor eeniste Mægler haver forhværvet sine Udvalde, være altsammen mig til forgævis, og hielpe mig ikke til Salighed, men at den Herre Christus være mig paa den yderste Dag een streng Dommer, der mig for mine Misgierningers Skyld dømmer og fordømmer med sin strenge Dom til ævig Pine, og antvorder mig Helvedis Bødel i Vold at pinis ævindeligt. Item hvem som falskelig svær, eller holder ikke sin soren Eed, hand taler, ligesom hand ville sige: Som jeg svær falskelig, saa straffe mig Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand, at den Hellig Aands Gierninger, hvilken der er udgangen og sent de hellige Apostle og alle troe Christne til Trøst, ikke komme mig til Hielp, men at jeg bliver udelukt fra den christelige Kirkis Meenighed, ikke nyder dens Bøn got ad eller bliver deelagtig derudj, at al Evangelii trøstelige Prædiken intet hielper mig, mine Synder blive mig aldrig forladne, og at jeg ikke opstaar til den Herlighed, som de troe Christne er bereet af Ævighed, men at jeg bliver forskut med Liv og Siel i den ævige Fordømmelse. Item hvilket Menneske, som falskelig svær, hand modsiger og afsiger Gud Fader, Gud Søn og Gud den Hellig Aand og alle Guds gode Helgene og de hellige Udvalde Engle, giver sig med Liv og Siel Dievelen og al hans Selskab udj Helvede i Vold, der at blive, at brænde med og hos dem udj Helvedis Afgrund til ævig Tid, hvor slet ingen Forløsning er. Item hvilket Menneske, der svær falskelig, han taler, ligesom han vilde sige: Dersom jeg svær falskelig, da være forbandet alt det jeg i denne Verden ejer og haver: Forbandet være min Jord, Ager og Eng, saa jeg aldrig af dem nyder nogen Frugt eller Grøde: Forbandet være mit Qvæg, mine Bæster, mine Faar, at de aldrig efter denne Dag trivis eller lykkis for mig; ja forbandet være jeg i alt det jeg tager mig for at gøre.

O Menneske betænk dette gandske flittelig, og merk, hvilken

gruselig, haard og streng Dom du giver over dig selv, naar du svær falskelig. Et fromt Christeligt Hierte maatte vel med Rette forfærdis og skælve derfor, efterdj een falsk Eed haver saadant med sig, at et meeneedigt Menniske giver sig selv fra Gud, udelukker sig fra alle hans Velgierninger timelige og ævige, og adskiller sig fra den gandske Christelige Meenighed, og vil være ævig fortabt og fordømt med Liv og Siel; derfor skulle hver Christen vogte sig for falsk Eed og for lettelig at svære, saa fremt som han haver sin Siels Velfærd og Salighed kier. Det unde os alle Gud Almægtige ved sin kiere Søn, vor Herre Jesum Christum! Amen.»

Fra Medlemmerne af det teologiske Fakultet C. W. Worm, H. Steenbuch, M. Wöldike og I. F. Reuss fremkom efter kort Tids Forløb en Erklæring med Forslag til ny Formular. Om Lovbogens Formaningstale bemærkes det, at den er noget mere vidtløftig, end at Vedkommende ret vel kan have Tankerne samlet ved dens Oplæsning, og at den indeholder Talemaader, der vel ikke i sig selv er urigtige, men dog vil give Vedkommende Anledning til at vige med sine Tanker fra Sagen selv til Betænkning om disse Talemaaders Bemærkelse og Brug f. Eks. ved Udtalelserne om, hvad der forstaas ved de enkelte Fingre. Et Udtryk som Helvedes Bøddel om Djævelen er uden Hjemmel i Skriften og ikke enhver kan tale om sin Jord og Ager etc. Fakultetets Forslag antoges uden Ændring og som »høit fornøden« af Bartholin og Bagger, hvorimod Hojer paa de med Bogstaver angivne Steder ønskede det suppleret som nedenfor anført »den gemene og enfoldige Almue til des større Oplysning.« Forslaget var saalydende:

»Kiere Ven! I staar her og skal aflægge Eders Eed for den alvidende og retfærdige Guds Ansigt og ved hans hellige Naun (a).

Tænker nu derpaa, at Hand seer og kiender alleting. Hand forstaar Eders Tanker langt fra, og der er ikke eet Ord paa Eders Tunge, at Hand ey veed det altsammen.

Tænker derpaa, at Hand, som straffer al Synd og Ugu-delighed, har dog især truet, at Hand vil ikke holde den

uskyldig, som tager Hands Naun forfængeligt. Tænker derpaa, at dersom I sværer en falsk Eed, saa spilder I derved al Guds Velsignelse legemlig og aandelig, timelig og ævig, al den Retfærdighed og Salighed, som vor Herre Jesus har forthient og den hellige Aand har i det hellige Evangelio lovet Eder og derimod ved samme falske Eed paaføres Eder al den Forbandelse, som er skrevet i Guds Ord (b). Derfor følger ikke Dievelen, som er en Løgner, men giver Gud Æren og siger frem det, som Gud veed og I vide at være sandt (c).«

Hertil Hojer ad a: »I skal og vil kalde Gud selv til Vidne, at I siger sandt og til Hevn over Eder, om I enten fortier Sandhed eller siger noget, som I ei viide at være sandt.«

ad b: »Tænker endelig, at Guds retfærdige Dom vil træffe ei Eder alleene, om I videndes sværge falsk, men alt Eders som I have kierest (Her kunde Dommeren opregne efter enhvers Omstændigheder Børn, Familie, Hustrue, Huus, Gods, Handling, Næring etc., hvad enhver haver siden den gemeene Mand derved mægtig bevæges). Ja, erindrer Eder af Eders Catechismo, at Gud har truet at hiemsøge slige forsætlige Overtræderes Synder endog paa Børn og Efterkommere i det Tredie og fjerde Leed ligesom Herren derimod har Behag i een sandfærdig og hellig Eed, der sværges af Guds frygt og holdes med en reen og Gud behagelig Samvittighed.«

ad c: »og fortier intet deraf eiheller sætter noget dertil. Det skal I love med oprakte Fingre at være Eders sande og alvorlige Forsæt lige saa sandt og vist som I ønsker, at Gud skal hielpe Eder paa Liv og Siel i nød og død og at hans Saliggjørende Ord skal vorde Eders Siel til trøst og Salighed.

(Efterat denne Formaning saaledes havde viist Vidnerne baade hvad en Eed er og betyder og hvad deres Pligt derhos er, saa bør Dommeren lægge af Lovens 1. Bogs 13 Capitel 9. Articul til, hvorledes et falsk Vidne efter Loven straffes som langt haardere og forskrække-

ligere end den har at vente, som køber andre til at vidne Løgn).« Straffen for Mened var efter 1—13—9 at miste sine to Fingre og sin Boslod; at købe en anden til at vidne Løgn straffes efter 10—13—10 med Ærens Tab og at miste Boslod.

Bartholin og Bagger indvendte mod Hojers Tilføjelse, at Udtalelsen om, at Gud hjemsøger Overtrædelser paa Børnene, var betænkelig og maatte bringe mangel i Mistvivl. Vel truer Herren med at hjemsøge Faderens Ondskab paa Børnene, men lægger til: blandt dem, som hader mig d. e. blandt de Børn der hader mig ligesom deres Forældre. Ellers er Guds Ord tydelig, at Sønnerne ej skal bære Fædrenes Misgerninger. Det er tydeligt, at Fakultetets kortfattede Formaningstale stammer fra en anden Tidsalder end den forrige. Hojers Tilføjelser bringer noget mere ind af det gamle; at de søger nærmere at angive Vidnepligtens Indhold, er et Fortrin, og det kunde have givet de to Dommermedlemmer af Kommissionen Anledning til Ændringsforslag, der bevarede denne Del deraf. Hverken den ene eller den anden Formular kom imidlertid i Brug, og endnu i over 100 Aar maatte Dommerne udlægge Edens Betydning for de sværgende paa den gammeldags Maade. Frederik VI's Fdg. af 10. April 1833, der ændrede D. L. 1—13—8 om Fremgangsmaaden ved Edens Modtagelse med det Formaal at garantere bedre og nøjagtigere Forklaringer, og som derfor henlagde Tidspunktet for Edens Aflæggelse til efter Forklaringens Afgivelse og endelige Berigtigelse, medens Formaningstalen stadig straks skulde oplæses, bibeholdt Formaningstalen. Først i den frugtbare Lovgivningsperiode i Christian VIII's første Aar kom med Fdg. 25. Juni 1842 den Ændring, der allerede i 1737 erkendtes højst fornøden. I Rigsarkivets Akter (D. Kc. 1. Depmt. Bilag til Registrant 1842 Nr. 965 a) oplyses det, at Tanken opstod i Kancelliet i Forbindelse med Forhandlinger om Forandring i Fdg. 15. September 1747 om Jøders Edsaflæg-

gelse (dette Anliggende fik først sin Ordning ved Lov 19. April 1864, der iøvrigt væsentlig anvender Formanings-talen fra Fdg. 25. Juni 1842). I Forestillingen til Kongen hedder det, at den nuværende Tale knytter sig til Forestillinger, som forlængst er afløst af andre renere og mere oplyste Begreber. De i samme forekommende Udtryk er derhos paa mange Steder saadanne, at de ikke kan andet end være anstødelige for de fleste, og om der end er Individer, som netop bedst lader sig paavirke ved den Rædsel, som hin Formaning maatte indgyde dem, kan det paa den anden Side vistnok ikke drages i Tvivl, at de under de nuværende Forhold hos mange maa aldeles forfejle Maalet, at de i det hele ikke er skikkede til at fremkalde de Betragtninger og den Stemning, som det er magtpaaliggende at fremkalde hos den, der staar i Begreb med at aflægge Ed. Efter Anmodning havde Biskop Mynster leveret et Udkast, og han bemærkede ved Fremsendelsen, at der ikke var Tvivl om, at Formularen burde forandres, da ikke faa Udtryk og Billeder deri maatte vække Anstød. Skønt nogle Dele ikke vilde forfejle Virkningen at vække Forfærdelse for at aflægge en falsk Ed, var Ordene igen saadanne, at man næsten gyste ved at udsige dem, og at de maatte forøge den almindelige Forestilling, at det var en Ulykke at skulle aflægge Ed. Biskoppen havde ved Eftersøgen af Formularer andetsteds kun fundet saadanne i den slesvig-holstenske Kirke-Agende og i Agenden for Storhertugdømmet Baden, men begge forekom ham for vidtløftige og uden indtrængende Kraft. Han havde derfor affattet Udkastet efter eget Skønnende dog med noget Hensyn til den gamle Formular. Oprækkelsen af de 3 Fingre burde formentlig beholdes, da denne Skik har været brugt i umindelige Tider.

Som 3. Punktum havde Mynsters Udkast følgende: »Han lover Sandhed, saa at han Intet tør fortie, som er ham vit-terligt, og Intet tør stadfæste uden det, hvorom han selv kan afgive Vidnesbyrd, og hans Ed skal være uden For-

beholdenhed eller Svig i den Mening, hvori han ved, at hans Ord ville blive forstaaede.« Dette Sted passede ikke med Edens i 1833 skete Forandring fra en Løfteed til en Bekræftelsesed, og det forekom desuden ikke Kancelliet helt tydeligt, hvorfor det omskrevs. Iøvrigt anvender Fdg. Ud-kastet, saa at Formaningstalen fik følgende Ordlyd:

»Hvert Menneske, hvem det af den lovlige Ret paalægges at eedfæste sit Udsagn, skal betænke, at, ligesom vi alle skulle vandre i Sandhed og tale Sandhed, og vort Ja og Nej skal være oprigtigen meent, som Ordene lyde, saaledes har Øvrigheden, som er forordnet af Gud, Ret til at kræve Ordet stadfæstet med Ed, paa det at Sagen kan blive vis og afgjort. Han skal betænke, at det ikke er et ligegyldigt Ord, der gaaer over hans Læber, men et høist alvorligt og vigtigt, og at han ingen Undskyldning kan have i at være bleven overilet; thi han er strængt opfordret til at overveie hvad han siger, saa at hvad han heri synder, det synder han med Vidende og Forsæt. Den Sværgende forsikrer, at han har udsagt Sandhed, den rene og fulde Sandhed, saa at han Intet har forklaret, som han ikke vidste, og Intet fordulgt af hvad han vidste til Oplysning angaaende det, hvorom hans Forklaring blev æsket, ei heller har brugt nogen Forbeholdenhed, men oprigtigen taget Ordene i den Mening, hvori han vidste, at de bleve forstaaede. Han staaer for Menneskers Dom, som haardeligen ville straffe den Meensvorne, naar Gud lader Sandheden komme for Lyset, og Alles Hierter ville tillukke sig for den, som er mærket med een Meeneders forfærdelige Navn. Han staaer for den alvidende Guds Aasyn, som seer i det Skiulte og betaler aabenbare, som lod Forbandelse udgaae, at den skal komme til Tyvens Huus og til dens Huus, som sværger falskeligen ved hans Navn. Han oprækker efter den gamle Vedtægt de trende Fingre paa hans høire Haand, at dette synlige Tegn skal minde ham om, at han kalder den treenige Gud til Vidne, og at, dersom han sværger falskeligen, har han frasagt sig Gud Faders Naade, Beskærmelse og Velsignelse; han har fornægtet Verdens Frelser, og kan ikke søge Tilflugt hos ham i Livets Angester eller paa Dommens Dag; han har tillukt Vejen for Guds Aand og opgivet al Trøst af Guds Ord i Livets og i Dødens Nød; han har udelukt sig fra den christelige Menigheds Samfund, saa at dens Forbøn ikke kommer ham tilgode, at Evangeliets Prædiken ikke er ham til Trøst, at hans Synder ikke vorde ham forladne, og han ikke har

Haab om at opstaae til den Herlighed, som er beredt den sande troende Christen. Medens han er paa Jorden, vil hans Hierte være bævende, og hans Fod ikke finde Hvile; derefter gaar han hen, hvor der skal betales Enhver efter hans Gierninger; thi hvad et Menneske saaer, det skal han og høste. Med denne Formaning og Advarsel have vi gjort Vort; det Øvrige overlade vi til den alseende og retfærdige Gud. Hvo der bliver ved Sandhed, aflægge med Frimodighed sin Eed; men Enhver vogte sig for at sværge falskeligen ved den Høiestes Navn.»

Denne Formaningstale anvendtes til Retsplejelovens Ikrafttræden i 1919. Der anvendes stadig en Formaning om at tale Sandhed og en Advarsel om Lovens Straf, men Formen derfor er overladt til Dommeren. Men Historien gentager sig, og man vil fra Drøftelserne om Retsplejeloven finde Udtalelser om Biskop Mynsters myndige og formfuldendte Formular, der ganske svarer til, hvad der i 1842 blev skrevet om Formularen af 1605. Dommerne i Almindelighed ønskede i hvert Fald ikke at holde paa den halvt præstelige Funktion, Forelæsningen af Formaningstalen tildelte dem.

Jeg vender tilbage til Kommissionens Gennemgang af de senere Forordninger, hvor samme Spaltning mellem Medlemmerne træder frem. Kammerretsordningen af 18. Marts 1720 foreskrev foruden den almindelige Troskabsed Aflæggelse af Ed om Varers Oprindelse for at undgaa deres Fortoldning. Bartholin og Bagger turde ikke tilraade Ændringer heri af Hensyn til Kongens Interesse, saa meget mindre som de i den tyske Skrivelse omtalte Eder om, at Varerne fra Altona ikke direkte eller indirekte kom fra Hamborg, ikke længere havde Betydning, da Handelen paa Hamborg igen var blevet bevilget af Kongen. I Stedet for Oprindelsesed vilde Hojer derimod give Anvisning paa Attest fra Herredsfoged eller anden Øvrighed. Enhver Foged eller Forvalter, der vil gøre sig en ulovlig Profit med at spare den ringe Told af Varerne, skriver han, gør sig desværre ikke stor Betænkning ved at attestere, at Smørret, Kvæget, Korn, Ost etc. alt-

sammen er tillagt eller avlet paa den ene eller den anden Gaard, skønt Kvæget oftest er købt andetsteds, og paa samme Maade med en Del af Varerne for at bringe den udlovede Kvantitet tilveje. Det gaar altsaa ud paa et, om der afæskes dem edelige eller ubeedigede Attester. Ed kan undværes, naar der kun straffes med Meneds- straf for urigtig Angivelse. Hertil maa bemærkes, at samme Straf for den ringere Forseelse maatte forekomme ufor- holdsmæssig.

Fdg. 30. Juni 1723 havde for at bekæmpe i Svang gaaende Toldsvig grebet til den Udvej at tilsige Med- videre og Medhjælpere i Told- og Konsumtionssvig Straf- frihed, naar de efter Indkaldelse afgav Vidneforklaring, og de skulde da agtes og anses lige som andre og upar- tiske uvildige Vidner i Sagen. Atter her delte Stemmerne sig, men paa den modsatte Maade. Bartholin og Bagger fandt Ordningen betænkelig og anstødelig og foreslog den tilbagekaldt, saa at de gamle Regler om Ansvar efter Fdg. 30. Juni og 8. August 1691 atter traadte i Kraft. Hojer mente derimod, at man ikke turde se bort fra den prak- tiske Trang, som havde bragt Kongen til gennem Fdg.n at udstede en Generalpardon. Han kunde ikke her se noget Misbrug. Forskellige i Skovfdg. 26. Januar 1733 omhandlede Eder om Besigtigelse og Taksation, som Over- jægmester Gram holdt for nødvendige til Skovenes Kon- servation, til at forekomme Tvistigheder mellem Pro- prietærerne og store Inkonvenienser Kongens Skove til Skade, turde Bartholin og Bagger ikke foreslaa forandret. Hojer samstemmede for en Del heri, man fandt i Art. 20, 21 og 40 nogle Tilfælde af Besigtigelse af Grøfter, Gærder og Olden, hvor Edsaflæggelse forekom ham unød- vendig.

Fdg. 4. Marts 1690 Art. 3 bestemte, at en Prokurator af sin Vederpart kan kræves til at aflægge Ed paa, at han ikke har tilforhandlet sig den Sag, han er antaget til at udføre. Da en malitøs Modpart kunde tage Anledning

heraf til efter eget Behag og uden Fornødenhed at fordre Ed, var man enig om, at dette kun burde kunne ske, naar ogsaa Dommeren eragter dette fornødent.

Mere, erklærede man, var der ikke fundet i Forordningerne, og man forment, at naar Dommere og Parter vel og nøje iagttager Fdg. 5. November 1723 om Aflæggelse af Sigtelses- eller Benægtelsesed (at undlade Aflæggelse af paalagt Ed, naar der kan appelleres), vil den skadelige Misbrug og Uorden forekommes, som forarsages ved utidige og ufor nødne Eders Antagelse og som tilforn har gaaet i Svang i Retterne til stor Forargelse og Parternes Fornærmelse.

Endnu var der nogle i Praksis anvendte Eder, hvorom følgende bemærkedes: Om Borgeres, Oldermænds og andre Betjentes Eder havde Københavns Magistrat afgivet Erklæring. For Oldermænds Vedkommende var man enige om, at de kunde nøjes med overfor Magistraten med Haandsrækning at henholde sig til den af dem tidligere som Borgere aflagte Ed. Ved selve Borgereden fandt Bartholin og Bagger det betænkeligt at røre, men Hojer opponerede. Han kunde ikke se farligere Konsekvenser af at efterlade Borgereden end af den Eksemtion for Troskabseden, som hidindtil er forundt hele Rigets Almue og Indbyggerne paa Landet, som ingen Bestilling har, Søfarende, Studenter, ja Rektorer og Konrektorer, der dog er en Slags Betjente. Han indrømmer dog tillige at have en speciel Grund til at ønske en Forandring, nemlig følgende Klausul i Formularen: »Jeg vil ikke bevise mine Medborgere inden eller uden Staden andet, end jeg selv af dennem vil hælde og have.« Denne, erklærede han, har været en Anstødssten for mange i deres Næring. Og selv om det, Klausulen indeholder, er en i Naturens Lov og Guds Ord befalet Pligt, er det ikke nok til at gøre Eden derpaa nødvendig. Kristendommens Grundregler forbyder al Ed, der ej er ganske uforbigængelig. Han nævner derhos Haandværksmestrenes Ed ved Huses Taksering og

Besigtigelse. Erfarenheden viser saadanne endog edelige Taksationer Mislighed, og at snart ingen sig derpaa kan forlade.

Et andet Emne var den Ed, studiosi theologiæ aflægger efter overstaaet examen theologicum gaaende ud paa, at de vil blive bestandige i den sande og saliggørende Lærdom, som fremlægges af Guds Ord i vor Kirkes symbolske Bøger, og at de vil stræbe at pryde deres studium theologicum med et kristeligt og sømmeligt Liv og Levned. Herom var der indhentet en Erklæring fra det theologiske Fakultet, og der var Deling baade indenfor Kommission og Fakultet. Bartholin og Bagger med Worm og Wöldike vilde oprettholde Edsaflæggelsen. En studiosus, der ikke agtede at efterleve denne Ed, var ikke værd at have dette Navn, og blev den afskaffet, vilde en Del af dem tænke, at det var lige meget, hvad de troede, og hvordan de levede. Hojer med Steenbuch og Reuss ønskede i Stedet for Eden et Løfte af samme Indhold med Haandslag. De henviste til, at Studenterne var unge, og Eden blev ofte fra den sværgendes Side syndig; de var ikke tilstrækkelig befæstede i Lærdommen, og fik de Embede, skulde de sværge igen. Der forelaa endvidere ikke nogen kgl. Befaling, men kun Praksis for denne Edsaflæggelse.

Tilbage var endnu Degnenes Ed, hvorom Ritualet havde en Regel. Biskop Worm havde afgivet Betænkning, og Bartholin og Bagger vilde ligesom han med en enkelt Forandring lade det have sit Forblivende herved. De fandt, at alle Indehavere af gejstlige Embeder burde gøre Ed, ogsaa Klokkere og Gravere burde gøre det. Konrektorer gør Ed for Biskoppen og Hørere for Rektor. Hojer erklærede ikke at kunne se allerringeste Nytte eller Fornødenhed af disse Degneeder. Der var jo Præsters, Provsters og Biskoppens Tilsyn med Børnenes Information, og den vilde udvirke mere til Redelighed og Flid i Informationen, ej at tale om, hvor let Degnene hidtil næsten overalt har taget sig denne deres Embedes fornemste Forretning.

Ogsaa fordi der ikke sværges paa noget betydeligt, kan Ed undværes. Subsidiært ønsker han baade i Degnes og Rektorers Ed en Klausul om Troskab og Lydighed mod Kongen. Han undrer sig over, at en Rektor sværger Biskoppen, men ikke Kongen Lydighed.

Afsluttende bemærker Kommissionen, at Misbrug af Ed bedst forekommes ved, at Præsterne indskærper Ungdommen Edens Betydning og Afsky for Mened og ufor nødne Eder, samt at Dommerne giver alvorlige Formaninger, naar Eder aflægges.

Som tidligere bemærket holdt Kommissionsflertallet sig til Rammen i den tilgrundliggende Befaling, hvorimod Hojer tog Tilknytning til den senere sendte tyske Skrivelser Forslag om Bekæmpelse af Banden og Sværgeren ved en Forordning m. v., hvad han anbefalede. Han uddybede dette ved at henstille den Ordning, at der i Gæstebud eller offentlig Samkvem af Værten eller den fornemste skal udnævnes en eller to, der for Banden skal afkræve passende Bøder til de fattiges Kasse. Øvrighedspersoner, kristelige og Skole-Betjente bør straffes strengere herfor. Den, der for Provst eller Biskop kan bevise, at en Præstemand eller Degn har bandet, skal for hver Gang have 2 Rdl. af Præsten og 1 Daler af Degnen. Desuden skal disse efter Forseelsens Beskaffenhed straffes med Pengemulkt, Afbigt fra Prædikestolen, aabenbare Skrifte og, om de fremturer i denne Last, med Remotion.

Hvad kom der nu ud af dette Christian VI's Initiativ? Ifølge Rørdam tilskrev Kongen efter Modtagelsen af Betænkningen Oversekretær J. L. Holstein og udtalte, at han i det hele billigede Hojers Indstillinger, kun at han mente at maatte bibeholde Borgerskabseden. Det viste sig altsaa, at Hojer, der i Mellemtiden tillige var blevet Generalprokurør, havde haft Kongens Øre. Kongen ønskede nu nogle yderligere Erklæringer og bemærkede, at det dog var Skade, om dette gode og kristelige Foretagende blev til intet. Det af Holstein stillede Forslag

om at overgive Sagen til den nye Justitiarius i Højesteret og de lønnede Medlemmer af Retten blev tiltraadt af ham. »Men siden høres intet videre om Sagen. Adskillige af de Eder, som Hojer havde foreslaaet afskaffede, bruges endnu, skønt deres Gavnlighed vistnok er saare tvivlsom« (Rørdam). Sagen var den, at der ved Reskript af 11. Oktober 1737 blev nedsat en Kommission til Foretagelse af en Revision af Danske og Norske Lov, hvis Medlemmer var Hojer og Justitiarius Diderich Seckman, og ved denne Kommissions Akter er Betænkningen henlagt. Det maa da antages, at Tanken om at erhverve en yderligere Udtalelse er blevet iværksat ved Sagens Overgivelse til den nye Kommission, men dermed bortfaldt Udsigten til dens Gennemførelse baade ved en speciel Lovforanstaltning og overhovedet. Det store Foretagende med en samlet Lovrevision kørte nemlig fast. I Revisionens seneste Fase var Arbejdet lagt i Professor Kofod-Anchers Haand, og blandt de begrænsede Udarbejdelser, han blev færdig med, er der to Berøringspunkter med Edskommissionens Emner. Det ene er Kaldsmændenes Ed paa Tinge om Stævningens Forkyndelse, D. L. 1—4—3; denne bortfalder efter hans Forslag, der ogsaa berører Mislighed ved Beedigelsen, og som gaar ud paa Anvendelse af skriftlig Stævning udstedt af Retten og paategnet af Mændene om Forkyndelsen. Det andet er Kofod-Anchers Forslag til Edsformaningstale. Dette grunder han paa Fakultetets Forslag fra 1736, men har ogsaa i det væsentlige indlemmet Hojers Tilføjelser dertil. Naar et Tilbageblik paa Edskommissionen paa nærværende Tidspunkt anstilles, godtgør de i Indledningen givne Oplysninger om Løfteed og Vidneførsel samt den gennemførte Brug af simple Erklæringer i Retsforhold, at Hojers Tanker i Tiden, siden Rørdam skrev, er kommen til fuld Gyldighed, og at Udviklingen er gaaet længere.